

UNIVERSITAT DE BARCELONA

FACULTAT DE PEDAGOGIA

DEPARTAMENT DE TEORIA I HISTÒRIA

PROGRAMA DE DOCTORAT:

HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ SOCIAL CONTEMPORÀNIA

TESI DOCTORAL:

LES DONES A CATALUNYA

EN LA TRANSICIÓ DE L'ANTIC AL NOU RÈGIM:

ESFERES PÚBLIQUES I PRIVADES

Director: CONRAD VILANOU i TORRANO

Doctoranda: RAQUEL DE LA ARADA ACEBES

Barcelona, setembre de 2005

10 Conclusions

Al llarg de tot el procés d'investigació l'objectiu ha estat descobrir el punt d'inflexió en què es van produir els canvis de rol de les dones a la societat moderna i les noves relacions de gènere en el trànsit al nou règim. Per a entendre aquests canvis, que no es van produir de manera sobtada sinó progressivament i lenta, s'han analitzat fonts primàries que parlen de l'educació de les dones i fonts censals que permeten observar el procés d'alfabetització, escolarització i professionalització docent de les dones al llarg de la segona meitat del segle XIX. L'accés d'aquestes a l'educació, la cultura, l'ensenyament primari, secundari i superior va propiciar una revolució silenciosa cap a la igualtat.

Tot repassant els objectius que han guiat aquesta investigació amb més detall, podem extreure les següents conclusions:

1. Analitzar i interpretar els discursos de gènere que es van produir a partir de mitjans del segle XIX des de diferents sectors ideològics i professionals.

En analitzar diferents discursos es pot interpretar que la qüestió de l'educació de les dones va ser una qüestió social de primer ordre des de les més variades ideologies i punts de vista, des dels clergues, els metges higienistes, els il·lustrats, els polítics, els reformadors socials, els inspectors d'educació, els professionals de l'ensenyament i, fins i tot, les mateixes dones van debatre aquesta qüestió. La interpretació dels textos ens permet esbrinar que darrera dels discursos de gènere hi ha una

manifestació d'intencions de l'ideal de dona per a aquelles persones o grups d'influència que pretenen bastir una nova idea de família i una nova societat.

2. Constatar la influència d'estereotips com el de l'àngel de la llar en l'imaginari col·lectiu de la burgesia.

L'elaboració de nous estereotips de gènere, com el d'àngel de la llar, afavoreixen el sorgiment d'una moral exclusiva per a les dones, que permet la identificació d'aquestes amb els ideals de la societat burgesa sense sortir de l'esfera domèstica. Aquest estereotip d'àngel de la llar es construeix com un ideal a l'imaginari col·lectiu que no es correspon amb la realitat històrica de les dones però inspira filòsofs, moralistes, escriptors, poetes i artistes en general, encarregats de crear aquesta ficció domèstica.

3. Determinar la importància d'un d'aquests estereotips; la dona com a mare i primera educadora de la descendència. Seguir el procés de professionalització de la figura maternal a través de la docència. Analitzar la funció de les dones com agents de canvi en l'àmbit domèstic i públic de la primera infància.

Un altre dels estereotips de gènere per a les dones del segle XIX va ser la idealització de la figura maternal. La consideració de les mares com a educadores de la primera infància i l'extensió de la maternitat biològica a la maternitat social, permet que aquestes s'incorporin a la docència a les escoles de pàrvuls, a les escoles primàries de nenes fins arribar a les Escoles Normals de dones mestres. La preocupació de metges higienistes i polítics liberals per la salut pública, en especial per

la mortalitat infantil, va promoure l'accés de les dones a les escoles públiques i la formació de dones mestres amb l'objectiu d'educar les futures mares de família.

4. Comparar l'evolució del currículum de les mestres al llarg del període cronològic estudiat. Analitzar el paral·lelisme del currículum amb la ideologia de gènere dominant.

La divulgació del discurs de la domesticitat per mitjà de manuals i llibres de text, permet introduir als currículums de les Escoles Normals de dones i de les escoles d'ensenyament primari de nenes els continguts d'Higiene i Economia domèstiques. Aquestes àrees curriculars van contribuir a l'extensió de l'ideal burgès de l'educació domèstica a les dones d'altres capes de la societat.

5. Interpretar l'evolució de les relacions de gènere dins del sistema educatiu al llarg del període estudiat. Descobrir les jerarquies de gènere, les relacions entre poder i saber, els conflictes i la complicitat entre ambdós gèneres.

La recuperació de fonts primàries ens permet comprovar que les dones i els homes del vuit-cents concebien les relacions de gènere de forma diversa, en síntesi, es reconeixen dues posicions antagòniques; una manté les jerarquies de gènere, considerant que els homes i les dones tenen funcions complementàries que no han d'entrar en conflicte, i l'altra sosté la igualtat d'ambdós gèneres, defensant la possibilitat de que homes i dones comparteixin espais públics per a poder accedir a la formació i a l'exercici de les mateixes professions. Ambdues postures tenen un punt de convergència, defensen l'accés de les dones a

l'educació i a les professions liberals qualificades, per tant, el debat sobre aquesta qüestió va afavorir l'aparició de les dones a l'espai públic.

6. Copsar la influència de mesures legislatives i reformes polítiques en la ideologia dominant, el discurs de la domesticitat, les mentalitats i la consciència de les dones. I en la pràctica docent, analitzar la contribució de les reformes educatives a la incorporació de les dones a l'esfera pública a través del sistema educatiu.

La planificació educativa dels polítics liberals es va materialitzar gràcies a les reformes legislatives i al recolzament de grups i institucions més progressistes i radicals que van aprofitar els períodes de més llibertats polítiques per a la creació d'Ateneus, Societats i Associacions que van contribuir a la promoció de les dones. Les iniciatives d'aquests grups defensaven la instrucció i la qualificació professional de les dones per a què aquestes poguessin esdevenir membres útils de la societat.

A partir de l'entrada en vigor de la llei Moyano, l'any 1857, s'activa el procés d'escolarització de les nenes i de professionalització de les mestres. Els canvis de la societat es van accelerar des del moment en què les dones van integrar-se dins del sistema educatiu com a alumnes i com a mestres. El nivell d'exigència de la formació de les mestres va anar en augment de manera progressiva al llarg del segle XIX. La creació d'escoles d'ingrés per a l'accés de les dones a les Escoles Normals, llur reforma pedagògica i la introducció al currículum de matèries considerades científiques així ho demostren.

7. Analitzar el paral·lelisme entre la política educativa liberal i els ideals pedagògics del krausisme, del regeneracionisme i del programa polític del liberalisme radical.

La legislació educativa va permetre la incorporació de les dones a l'ensenyament i a la docència. En un primer moment a espais separats, però a partir del Sexenni Democràtic les dones van poder accedir excepcionalment a l'ensenyament mitjà i superior, aquest pas va ser irreversible, tot i que les reformes polítiques del primer període de la Restauració van voler donar marxa enrera a les mesures més progressistes, que havien arribat de la mà de polítics demòcrates més radicals i d'institucions com l'Asociación para la Enseñanza de la Mujer, d'inspiració krausista.

8. Analitzar i interpretar l'oferta educativa d'escolarització i formació professional per a les dones al llarg del període.

El nombre de dones que van accedir a l'escola i a determinades professions que requerien una qualificació, augmenta progressivament i de forma sostinguda. Les Escoles Normals van esdevenir per a moltes dones l'única carrera professional que els permetia l'accés a l'ensenyament superior i una sortida al mercat laboral que gaudia de l'aprovació de la societat. Amb l'anàlisi dels censos de població de la segona meitat del segle XIX hom pot comprovar que a l'ensenyament primari s'aconseguirà la paritat entre professors i professores a Catalunya al tombant del segle XIX, a l'ensem, s'arribarà gairebé al mateix percentatge de nenes i nens a l'escola primària.

9. Analitzar les fonts estadístiques de la població alfabetitzada de Catalunya a través dels censos demogràfics.

En analitzar les fonts estadístiques dels censos de població hom constata com el percentatge de població femenina escolaritzada va augmentant de manera progressiva, igualant-se amb la població masculina al final del segle XIX, però el retard en el procés d'escolarització provoca un dèficit en les taxes d'alfabetització de les dones que s'arrossegarà al llarg del mateix període.

10. Analitzar l'estatus social de les dones mestres; l'accés a la instrucció superior, la professionalització i la independència econòmica.

Bona part de les dones mestres van accedir a una professió qualificada que els permetia la independència econòmica, el reconeixement públic i, al mateix temps, la conservació o promoció del seu estatus social. La majoria provenien dels nuclis urbans i formen part del que coneixem com a petita burgesia o classe mitjana, aquest grup social frontissa entre el proletariat i la gran burgesia va protagonitzar els canvis socials i polítics que es van produir a Catalunya i a Espanya en el transcurs del segle XIX.

La incorporació de les dones a l'ensenyament va constituir un projecte pedagògic i polític civilitzador que va comptar amb la complicitat de diferents grups polítics i socials però sobretot amb la implicació personal de moltes dones que es van comprometre en la realització material d'aquest projecte. Les dones es van erigir com agents socials de canvi, l'accés d'aquestes a l'educació, la cultura, l'ensenyament primari, secundari i superior va propiciar

una revolució silenciosa cap a la igualtat. Un dels propòsits d'aquesta investigació ha estat descobrir l'entrellat dels fils de la xarxa que van teixir les dones a casa nostra per tal d'ordir la societat moderna.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Una perspectiva de la recerca històrica contemporània semblant a l'expressada per l'escriptora alemanya Christa Wolf en el següent fragment: "Lo que me gustaría comunicarte es el sentimiento que ha suscitado mi inquietud, inquietud que sin duda refleja esta carta. Es el sentimiento que todo está fundamentalmente relacionado y que el enfoque que se limita a una sola vía estricta –la extracción de un sólo *hilo* para la narración y el estudio- daña el tejido entero, incluido ese *hilo*. Pero, para decirlo en términos sencillos, esa carretera de una sola dirección es la que ha seguido el pensamiento occidental: la vía de la segregación, de la renuncia de la multiplicidad de los fenómenos, en favor del dualismo y el monismo, en favor de imágenes del mundo y sistemas cerrados, la vía de la renuncia a la subjetividad en favor de una *objetividad* estanca." Christa WOLF "Una carta sobre los significados inequívocos y significados ambiguos; sobre la definición y la indefinición; sobre antiguas condiciones y nuevos campos visuales; sobre la objetividad" . A: Gisela ECKER (ed.) *Estética feminista*. Barcelona: Icaria, 1986, pàg. 128.